

**Пошукава-даследчая дзейнасць пры вывучэнні малой радзімы
Дзейнасць гісторыка-краязнаўчага музея «Скарбы продкаў»**

Т. В. Матусевіч,

настаўнік гісторыі вышэйшай катэгорыі
Бярозаўскай СШ № 3 Лідскага раёна

У рабоце школьнага гісторыка-краязнаўчага музея «Скарбы продкаў» пошукава-даследчая дзейнасць займае важнае месца. На працягу больш за дзесяць год у школе дзейнічае клуб «Пошук». Удзельнікамі яго з'яўляюцца вучні 8–10 класаў. Дэвізам клуба вучні выбралі словы Мікалая Радзівіла Сіроткі «Мужнасць у тым, каб імкнуцца да цяжкасцей». Члены клуба з'яўляюцца даследчыкамі гістарычнага мінулага малой Бацькаўшчыны, яе культурнай спадчыны, традыцый. Гэта дзейнасць стварае ўмовы для выхавання такіх маральных якасцей, як грамадзянскасць, патрыятызм, павага да гістарычнай спадчыны свайго народа.

Пастаўлена наступная мэта ў пошукава-даследчай дзейнасці: сістэматычнае і доўгатэрміновае вывучэнне гісторыі, матэрыяльнай і духоўнай спадчыны малой Бацькаўшчыны;

Вызначаны задачы:

- вывучэнне і збор матэрыялаў аб малавядомых падзеях і фактах гісторыі, этнаграфіі, археалогіі, помніках культуры нашай мясцовасці, жыццёвым і творчым шляху вядомых землякоў;
- выхаванне любові да Радзімы, павагі да гістарычнага мінулага, нацыянальна-культурных традыцый;
- далучэнне вучняў да даследчай працы.

У краязнаўчай рабоце нашай школы можна вылучыць наступныя **этапы**:

I этап – пазнавальны.

Галоўная задача – арганізаваць цікавы пазнавальны вольны час, даць першапачатковыя веды па гісторыі роднага горада, стварыць матывацыю для актыўнага ўдзелу вучняў у дзейнасці музея і клуба «Пошук».

Вучні 5–6-ых класаў наведваюць школьны музей, дзе для іх праводзяцца экскурсіі «Да вытокаў шкляной вытворчасці», «Заснаванне і росквіт горада Бярозаўкі», «Бярозаўка ў гады Вялікай Айчыннай вайны», «Горад Бярозаўка ў пасляваенны час», «Культурнае жыццё нашага горада»; «Перспектывы шклозавода «Нёман» і інш.

Пры правядзенні экскурсій мы не толькі выкарыстоўваем матэрыялы школьнага музея, але і арганізуем паходы, тэматычныя экскурсіі і інш.

II этап – даследчы, пошукавы (эўрыстычны).

Галоўная задача – паглыбіць веды па гісторыі горада, фарміраваць навык самастойнай работы з разнастайнымі крыніцамі інфармацыі.

Да даследча-пошукавай работы далучаюцца вучні 7–8 класаў. На другім этапе вучні працуюць пад непасрэдным кіраўніцтвам настаўніка і вучняў старэйшых класаў.

Былі арганізаваны сустрэчы з краязнаўцам нашай мясцовасці Буяком Андрэем, які падараваў музею копіі карт нашай мясцовасці II паловы XIX ст., I паловы XX ст., II паловы XX ст., старыя здымкі Бярозаўкі, электронны варыянт кніг Сакіна 1978 года выдання і Герасімовіча 1986 года выдання, дзе падрабязна разгледжаны пытанні развіцця шкляной вытворчасці, апісваюцца некаторыя старонкі гісторыі горада. Гэты матэрыял значна паглыбіў нашыя веды па гісторыі роднага горада II п. XX ст.

Для знаёмства з творчасцю мастакоў ш/з «Нёман» былі арганізаваны творчыя сустрэчы. Вынікам гэтых сустрэч стала афармленне матэрыялу, прэзентацыі, аўдыёзапіс (інтэрв'ю з мастакамі У. Мурахверам і Л. Мягковай), афармленне тэматычнай экспазіцыі музея.

Для знаёмства з працоўнымі дынастыямі ш/з «Нёман» вучні 8 класаў атрымалі пошукавыя заданні: арганізаваць экспедыцыі на завод (атрымалі спіскі працоўных дынастый завода), вучні 9-ых класаў – сабраць і аформіць матэрыял, а члены клуба «Пошук» абагульнілі сабраны матэрыял і напісалі краязнаўчую працу «Героі працоўнай славы». У выніку школьны музей папоўніўся новым матэрыялам аб жыццёвым і творчым

шляху нашых знакамітых землякоў, матэрыял быў выкарыстаны пры афармленні экспазіцыі музея, была арганізавана сустрэча з прадстаўніком працоўнай дынастыі Валерыем Багінскім.

III этап – творчы.

Галоўная задача – стварыць умовы для праяўлення творчага патэнцыялу вучняў, далучыць іх да даследчай працы.

На паседжанні клуба «Пошук» знаёмімся з планам работы, затым размяркоўваем заданні па класах. Напрыклад, пры напісанні летапісу школы вучні 8–10 класаў разам з класнымі кіраўнікамі атрымалі пошукавыя заданні: сабраць матэрыял аб выпускніках школы. Матэрыял па гісторыі адукацыі вывучалі і даследавалі члены клуба (праца з архіўнымі дакументамі, здымкамі). У выніку была аформлена экспазіцыя музея «3 гісторыі адукацыі нашага краю», распрацавана экскурсія на тэму «Гісторыя адукацыі нашага краю».

Супрацоўніцтва клуба «Пошук» і школьнага даследчага таварыства «Эўрыка» дало магчымасць прадстаўляць даследчыя працы па розным напрамкам: гісторыя, беларуская філалогія, геаграфія.

Дзякуючы намаганням вучняў, у школе сабраны багаты матэрыял з гісторыі роднага горада па раздзелах: «Заснаванне і росквіт горада над Нёманам», «Шклозавод «Нёман» у пасляваенны час», «Іх імёнамі названы вуліцы», «Бярозаўка ў гады Вялікай Айчыннай вайны», «Яны прайшлі дарогамі вайны», «Воіны-афганцы – ураджэнцы Бярозаўкі», «Працоўныя дынастыі шклозавода «Нёман», «Культурнае жыццё нашага горада» і інш.

2010 год стаў для нас вызначальным. На ш/з «Нёман» прыйшоў ліст ад Уладзіслава Столле, які звяртаўся з просьбай выслаць яму архіўныя дакументы аб заснаванні першых гут у нашым краі. Супрацоўнікі завода перадалі ліст У. Столле школьнаму музею. Так завязалася перапіска з нашчадкамі Фэлікса Столле, аднаго з заснавальнікаў шклозавода «Неман»: Уладзіславам і Данутай Столле-Гросфелд, а затым і з прафесарам – гісторыкам, аўтарам кнігі «Шкло гуты «Нёман» Паўлам Банасем. У 2011

годзе Уладзіслаў, унук Фэлікса Столле, і яго сям'я наведалі наш горад, былі не толькі на заводзе, але і ў нашам школьным музеі.

Мы атрымалі доступ да сямейнага сайта Столле (здымкі, радавод сям'і Столле і Краеўскіх), копіі Каталогаў, Копіі дакументаў Віленскага і Варшаўскага архіваў. Наладзілі прапіску з польскім прафесарам-даследчыкам Паўлам Банасем. Новыя матэрыялы, якія мы атрымалі, дапамаглі ўдакладніць інфармацыю па гісторыі горада ў міжваенны перыяд, даследаваць лёс прадстаўнікоў сям'і Столле і Краеўскіх.

Галоўным вынікам нашай пошукава-даследчай працы з'яўляецца напісанне «Летапісу горада Бярозаўкі» і афармленне альбома. Пры напісанні выкарыстаны наступныя крыніцы даследвання.

1. Перапіска з нашчадкамі сям'і Столле – Уладзіславам Столле, Данутай Гросфелд-Столле.
2. Дакументы інстытута народнай памяці: даследаванне лёсу Фэлікса Столле – тэхнічнага дырэктара гуты.
3. Перапіска з прафесарам, аўтарам кнігі «Шкло гуты «Нёман», Паўлам Банасем.
4. Праца з дакументамі Віленскага і Варшаўскага архіваў.
5. Каталогі 1911, 1939 гадоў, Эксклюзіўны каталог Якава Гроса.
6. Успаміны Яніны Столле – Краеўскай, 1939 – 1941 гады, запісаныя Ганнай Швыкоўскай (дочка Прымы Столле).
7. Успаміны мясцовай жыхаркі Бярозаўкі Галіны Вініцкай (даваенны перыяд гісторыі).

Найбольш цікавым для вучняў было даследаванне лёсу сям'і Столле, якое доўжылася два гады. Члены клуба «Пошук» звярталіся ў Гродзенскі і Брэсцкі абласныя архівы РБ, Баранавіцкую турму, ЦА КДБ з мэтай пошуку месца, абставін і прычыны смерці Фэлікса Столле – тэхнічнага дырэктара гуты «Нёман» у даваенны час. Былі выкарыстаны матэрыялы перапіскі з прадстаўнікамі сям'і Столле, архіўныя дакументы і матэрыялы сямейнага сайта Столле.

У выніку была напісана даследчая праца «Радавод сям’і Столле» і прадстаўлена ў секцыі беларускай філалогіі для ўдзелу ў раённай канферэнцыі даследчых работ вучняў «Ступені да навук», дзе вучаніца 10 класа Дзяковіч Рэната заняла II месца. У снежні 2014 года ў нашай школе адбылася сустрэча з рэдактарам Суднікам Станіславам Вацлававічам і прэзентацыя «Лідскага летапісца» № 66, дзе была апублікавана праца «Радавод сям’і Столле». На прэзентацыі «Лідскага летапісца» С. В. Суднік падараваў газету «Роднае слова» з артыкулам пра род Ленскіх на беларускіх землях. Два гады назад мы пачыналі даследаванне гісторыі сям’і Ленскіх. Віленскі архіў на наш запыт адказаў нам не прыслаў. Знайшлі толькі звесткі, што З. А. Ленскі, як удзельнік паўстання 1863 года, быў сасланы ў Сібір, таксама знайшлі яго прозвішча ў спісах рэпрэсіраваных паўстанцаў у Расійскіх архівах. Усё астатняе было незразумела. Як З. А. Ленскі ў 1875 годзе мог заснаваць гуту ў нашым краі? (доказы: копія справы Ленскага ў Віленскае губернскае праўленне). Сёння мы вяртаемся да гэтага даследавання. Ведаем, што быў рэабілітаваны, але за ўдзел у паўстанні землі былі канфіскаваны, і ён знаходзіць новую справу – заснаваў шкляную гуту.

У секцыі геаграфіі на раённай канферэнцыі даследчых работ вучаніцай 11 класа Бухцінавай Кацярынай была прадстаўлена даследчая праца «Тапонімы ў гісторыі горада Бярозаўкі», якая заняла 1 месца. У ходзе даследавання аўтар паслядоўна вызначыла месца гадонімаў у сістэме гарадской анамастыкі; выясніла, якія прынцыпы назваў гарадскіх вуліц існуюць на практыцы, супаставіла пры гэтым сучасны і даваенны спіс назваў вуліц Бярозаўкі, правяла іх класіфікацыю і г.д.

Мясцовы святар каталіцкага касцёла Засланне Святога Духа падараваў школьнаму музею здымкі касцёльнага архіва, парафіяльныя спісы 1929 і 1935 гадоў. На сямейным сайце Столле мы знайшлі дакумент Беластоцкага дыяцэзіяльнага архіву (праект, падрабязнае апісанне касцёла), дзённік першага святара Пятра Байкевіча, яго біяграфію, таксама выкарысталі матэрыялы польскамоўнай газеты «Лідская зямля». Вынікам работы стала

даследчая праца «Гісторыя касцёла Заслання Святога Духа», падрыхтавана экскурсія-прэзентацыя.

Пры знаёмстве з гісторыяй адукацыі нашага краю члены клуба «Пошук» выкарыстоўваюць копіі дакументаў Варшаўскага і Наваградскага архіваў, мясцовы краязнавец падараваў музею копію атэстата вучаніцы 1921/22 навучальнага года школы «Нёман Б» Дакудаўскай гміны, Лідскага павету, Наваградскага ваяводства.

Даследуючы мясцовыя могілкі, мы знайшлі магілы дырэктара школы «Нёман Б» Яна Будынскага і першай настаўніцы Люцыі Краеўскай. Распрацавана экскурсія на тэму «З гістрыі адукацыі нашага краю».

У перыядычным друку «Лідская газета», «Настаўніцкая газета», «Чырвоная змена», «Прынёманская газета», «Лідскі летапісец» друкуюцца артыкулы з гісторыі горада Бярозаўкі. Нам прыемна, што нейкія звесткі для гэтых артыкулаў змаглі знайсці і мы.

У працэсе даследавання клуба «Пошук»:

- ✓ гісторыя і лёс сям'і Ленскіх;
- ✓ гісторыя мясцовых могілак;
- ✓ гісторыя населенага пункта Вашкевічы;
- ✓ гісторыя капліцы Святых Іяхіма і Ганны;
- ✓ гісторыя каталіцкіх могілак у Вашкевічах.

Матэрыялы пошукава-даследчай працы папаўняюць экспазіцыі школьнага музея, выкарыстоўваюцца ў вучэбна-выхаваўчай рабоце школы. Дзякуючы ім, больш змястоўнымі і цікавымі сталі ўрокі гісторыі Беларусі.

Развіццё ў школе праектнай дзейнасці дапамагае і падчас правядзення ўрокаў гісторыі. Прапануем вашай увазе ўрок гісторыі Беларусі ў 10 класе **«Заходняя Беларусь пад уладай Польшчы»**.

I. Падрыхтоўчы этап

1) Самастойная праца апераджальнага характару выконваецца ў творчых групах. Клас падзелены на чатыры групы.

Мэты падрыхтоўчага этапу:

- адукацыйная: садзейнічаць фарміраванню ўяўлення аб інфармацыйных крыніцах па тэме ўрока, неабходных для распрацоўкі праекта;
- развіваючая: пазнаёміць з рознымі спосабамі адбору інфармацыі па дадатковых крыніц;
- выхаваўчая: стварыць умовы творчых міжасобасных зносін у працэсе пазнавальнай дзейнасці па-за ўрока.

2) Кансультацыі творчых груп, настаўнік інструктуе вучняў, праглядае змест будучага праекта ў кожнай групы, карэктую працу школьнікаў, прапануе дадатковыя крыніцы, тлумачыць прыёмы працы з тэкстам навукова-папулярнага артыкула і даведкавым матэрыялам.

3) За два тыдні да ўрока праходзяць наступныя этапы над інфармацыйным праектам: запуск праекта, планаванне работы, вызначэнне ўзроўню гатоўнасці да пошукавай працы, збор інфармацыі, структураванне інфармацыі.

4) Абавязковай умовай паспяховага завяршэння творчай самастойнай працы з'яўляецца абарона праекта на ўроку.

Праца над праектам у групах

Тэма праекта	Дзейнасць настаўніка	Дзейнасць вучняў
Палітычнае і сацыяльна-эканамічнае становішча Заходняй Беларусі ў 1920 – 1930-ых гг.	Прагледзьце інтэрнет-крыніцы па тэме, папрацуйце з відэафільмам «Некаторыя старонкі гісторыі Заходняй Беларусі» (http://www.nastaunik.info), аўдыёзапісамі (www.nashapamiac.org Беларускага архіў вуснай гісторыі). Прэзентуйце вынікі сваёй працы класу.	Праца з падручнікам, артыкулам М. Дзелянкоўскага «А пры тым польскім часе», слуханне аўдыёзапісаў (матэрыялы БАВГ). Прагледзь відэафільма «Некаторыя старонкі гісторыі Заходняй Беларусі» (http://www.nastaunik.info) Складанне мультымедынай прэзентацыі «Заходняя Беларусь у складзе Польшчы»
Гісторыя гуты «Нёман» і росквіт	Выкарыстайце матэрыялы даследчай працы «Летапіс	Падрыхтоўка экскурсіі на тэму «Гісторыя гуты

горада Бярозаўкі ў 1920–1930-ыя гады	горада Бярозаўкі». Прэзентуйце вынікі працы ў выглядзе экскурсіі. Зрабіце запіс успамінаў старажылаў г. Бярозаўкі	«Нёман» і росквіт горада Бярозаўкі ў 1920–1930-ыя гады». Запіс ўспамінаў старэйшай жыхаркі г. Бярозаўкі Вініцкай Г. Б., 1932 г.н.
Нацыянальна-вызваленчы рух Заходняй Беларусі ў 1920 – 1930 гг.	Праца з падручнікам, складанне табліцы, схем. Падрыхтоўка інфармацыі (паведамленняў) пра дзеячаў нацыянальна – вызваленчага руху (Б. Тарашкевіч, С. Прытыцкі, В. Корж, І Лагіновіч і інш.) Афармленне прэзентацыі.	Складанне мультымедынай прэзентацыі «Нацыянальна-вызваленчы рух Заходняй Беларусі ў 1920–1930 гг.». Падрыхтоўка кароткіх даведак пра дзеячаў нацыянальна-вызваленчага руху.
Аналітыкі	Група аналітыкаў працуе ў час абароны праектаў, задае пытанні	Паўтарэнне пройдзенага матэрыялу «БССР у 1920–1930-ыя гады»

Мэта ўрока: стварыць цэласную карціну падзей і працэсаў палітычнага і сацыяльна-эканамічнага развіцця Заходняй Беларусі ў 1921–1939 гг.; вызначыць асноўныя кірункі нацыянальна-вызваленчага руху, даць ім ацэнку; дапамагчы вучням перайсці ад ведання асобных фактаў да іх абагульнення, ад адкрыцця іх сутнасці да прычынна-следчых сувязяў;

Праблемнае пытанне: выкажыце сваё асабістае стаўленне да аб'яднання беларускіх зямель у 1939 годзе. Абгрунтуйце сваю думку.

Матэрыялы: мультымедычныя прэзентацыі, аудыё- і відэафрагменты ўспамінаў сведак часу, правілы працы з аўдыёфрагментамі, правілы запісу ўспамінаў, карта «Беларусь у 1919–1939 гг. Фарміраванне тэрыторыі», матэрыялы школьнага гісторыка-краязнаўчага музея «Скарбы продкаў».

На дошцы (прэзентацыя): тэма, план урока, праблемнае пытанне.

Урок праводзіцца ў школьным гісторыка-краязнаўчым музеі «Скарбы продкаў».

Тып урока: вывучэнне новага матэрыялу.

II. Матывацыйна-мэтавы этап (да 3 хвілін)

Паўтарэнне.

- ✓ Узгадайце вынікі грамадзянскай вайны і замежнай інтэрвенцыі для Беларусі.
- ✓ Пакажыце на карце лінію падзела беларускіх зямель паводле Рыжскага мірнага дагавора.
- ✓ Калі і паміж кім быў падпісаны Рыжскі мірны дагавор?

Матывацыйная гутарка.

Пасля 18 сакавіка 1921 года беларускія землі былі падзелены на дзве часткі. Гэта быў не толькі геаграфічны, але палітычны і ідэалагічны падзел. Заходнія землі Беларусі апынуліся ў складзе буржуазнай Польшчы, а ўсходнія сталі часткай сацыялістычнай Расіі.

Пастаноўка праблемнага пытання.

Выкажыце сваё асабістае стаўленне да аб'яднання беларускіх зямель у 1939 годзе. Абгрунтуйце сваю думку.

III. Аперацыйна-пазнавальны этап (да 30 хвілін)

Работа ў групах. Вучні падзелены на 4 групы.

Абарона праектаў

Праект № 1

1. Мэты

1. Даць характарыстыку палітычнага і сацыяльна-эканамічнага становішча Заходняй Беларусі ў 1920–1930-ыя гг. з пункту погляду гістарычнай навукі і ўспамінаў простых людзей, сведкаў часу. Ці адрозніваюцца погляды? Калі так, то чаму?

2. **Заданне групам:** суаднесці гістарычныя паняцці і азначэнні на картках.

3. **Заданне аналітыкам:** Параўнаць развіццё с/г у Заходняй Беларусі і БССР у 1920 – 1930-ыя гг.

4. Выступленне кіраўніка групы

Прэзентацыя праекта (да 5 хвілін)

Прагляд відэафрагмента (3 хвіліны)

Абмеркаванне і выкананне заданняў (4хвіліны)

Праект № 2

1. Мэта: пазнаёміць з умовамі жыцця жыхароў Прынёманскага краю ў складзе Польшчы на прыкладзе гуты «Нёман» і г. Бярозаўкі
2. Заданне групам: Якая галіна вытворчасці была больш развітая на тэрыторыі Заходняй Беларусі? Як вы ацэніваеце ўзровень жыцця працоўных гуты «Нёман»?
3. Заданне аналітыкам: вызначце прычыны нізкага ўзроўню развіцця прамысловасці Заходняй Беларусі. Якія адрозненні ад укладу жыцця савецкай Беларусі вы заўважылі ў расповядзе відавочцы?

(Асноўныя прычыны нізкага ўзроўню развіцця прамысловасці Заходняй Беларусі:

- ✓ адсутнасць значных мясцовых капіталаў, неабходных для развіцця і мадэрнізацыі вытворчасці;
- ✓ канкурэнцыя з боку больш таннай і якаснай прамысловай прадукцыі з Польшчы і краін замежжа;
- ✓ палітыка польскіх уладаў, накіраваная перадусім на эканамічную падтрымку прамысловасці цэнтральнай Польшчы;
- ✓ нізкая пакупніцкая здольнасць большай часткі мясцовага насельніцтва;
- ✓ абмежаванне магчымасцяў рэалізацыі прадукцыі на знешнім рынку;)

4. Выступленне кіраўніка групы

Экскурсія на тэму «Гісторыя гуты «Нёман» і росквіт горада Бярозаўкі ў 1920–1930-ыя гады» (да 5 хвілін)

Прагляд відэафрагмента (3 хвіліны)

Абмеркаванне і выкананне заданняў (4хвіліны)

Праект № 3

1. Мэта: даць характарыстыку нацыянальна-вызваленчага руху Заходняй Беларусі ў 1920–1930-ыя гады.
2. Заданне групам: запоўніце табліцу.

Кірункі нацыянальна-вызваленчы руху

Пытанні	Нацыянальна-вызваленчы	Рэвалюцыйна-дэмакратычны
Удзельнікі		
Мэты		
Формы барацьбы		

3. Заданне аналітыкам: параўнаць кірункі нацыянальна-вызваленчага руху. Зрабіць высновы.
4. Выступленне кіраўніка групы

Прэзентацыя праекта (да 5 хвілін)

Абмеркаванне і выкананне заданняў (да 4 хвілін)

IV. Ацэнка праектаў (да 5 хвілін)

Кіраўнікі груп ацэніваюць уклад кожнага вучня ў праект. Настаўнік вылучае лепшы праект, называе недахопы, выстаўляе адзнакі, выказвае падзяку вучням за працу.

V. Рэфлексія (да 3 хвілін)

Настаўнік. З дапамогай сігнальных картчак выкажыце сваё асабістае стаўленне да аб'яднання беларускіх зямель у 1939 годзе. Абгрунтуйце сваю думку (зялёны – за, чырвоны колер – супраць, жоўты – сумняваюся).

VI. Каментарый да дамашняга задання, выстаўленне адзнак (2 хвіліны)

Параграф 18

Новая тэма: Беларуская культура ў Заходняй Беларусі

Працяг працы ў групах.

Група I: адукацыя. Экскурсія «З гісторыі адукацыі Прынёманскага краю».

Група II: стан культуры ў Заходняй Беларусі. Дзейнасць ТБШ. Я. Драздовіч і Наваградская гімназія.

Група III: рэлігійнае жыццё Заходняй Беларусі. Гісторыя касцёла «Спасання Святога Духа»

Група IV. Аналітыкі. Паўтарыць тэмы: палітыка беларусізацыі. Развіццё адукацыі, навукі і культуры ў 1920–1930-ыя гг. (параграфы 11, 12, 16, 17)